

УДК 373.5.015.312:159.947]:37.091.33-027.22:796
DOI <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.80.278189>

ЮЛІЯ ЗАЙЦЕВА

ORCID: [orsid.org/0000-0001-7155-392X](https://orcid.org/0000-0001-7155-392X)

(Полтава)

Place of study: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: zaicevayuliya1@gmail.com

ІРИНА ТАРАНЕНКО

ORCID: orcid.org/0000-0001-5009-9641

(Полтава)

Place of study: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: irinavad.tar.ko@gmail.com

ЄВГЕНІЯ ШОСТАК

ORCID: orcid.org/0000-0002-3668-0875

(Полтава)

Place of study: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: antenka2@ukr.net

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНИХ ІГОР

У статті теоретично обґрунтовано модель формування морально-вольових якостей учнів засобами спортивних ігор з використанням комплексу педагогічних умов, що базувалась на системному та діяльнісному підході, з використанням загальнодидактичних принципів навчання і принципів застосування засобів фізичної культури, у формі навчально-тренувальних занять та змагань з волейболу під керівництвом тренера, з урахуванням вікових особливостей, фізичного та індивідуального розвитку учнів.

Модель розглянуто як сукупність цільового, організаційно-змістовного, процесуального та діагностичного блоків, взаємопов'язаних між собою, що дозволяють організувати і здійснювати акцентовану й цілеспрямовану роботу тренерів і самих спортсменів.

Ключові слова: учні, спортсмени, фізкультурно-спортивна діяльність, навчально-тренувальний процес, педагогічні умови, морально-вольові якості

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасному світі заняття спортом займають важливе місце у житті підростаючого покоління, у зв'язку з чим зростає інтерес до дослідження психологічних особливостей спортсменів, що впливають на успішність спортивних досягнень. Сучасні дослідження показують, що найбільш важливими якостями, які впливають на рівень спортивних досягнень вихованців, є емоційні та морально-вольові особливості особистості, що забезпечують високі спортивні результати в умовах тривалих та інтенсивних спортивних навантажень.

Виникає необхідність активізації педагогічного впливу на формування особистості учнівської молоді, що займаються спортом; узгодженої роботи суб'єктів навчально-тренувального процесу та спрямування їх зусиль на регуляцію морально-вольових проявів учнів, враховуючи гендерні, індивідуальні та вікові особливості, рівень їх здоров'я, специфіку психофізичного розвитку.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблема виховання морально-вольових якостей учнів не нова, так серед учених, що у своїх дослідженнях приділяють увагу цим питанням, відзначимо А. Шаболтас, Е. Ільїна, І. Волкова, В. Сафронова та інші. Т. Беспалова, Ю. Блудов, В. Плахтійко та інші, досліджували психологію особистості спортсмена. Особливості формування морально-вольової сфери особистості підлітка вивчали

О. Бершадська, Л. Божович та інші. Учені Д. Бондарев, В. Гальчинський та інші досліджували особливості психофізичних можливостей спортсменів. Специфіку вольової підготовки вивчала Л. Воронкіна, Н. Гаврилова, Т. Козлова та інші.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні моделі формування морально-вольових якостей учнів засобами спортивних ігор з використанням комплексу педагогічних умов.

Виклад основного матеріалу. Під час обґрунтування моделі виховання морально-вольових якостей учнів середніх класів засобами спортивних ігор ми враховували необхідність її відповідності основним компонентам навчально-тренувального процесу у позакласний час у секції з волейболу; змісту тренувань, відповідно до програми секційної (гурткової) роботи з волейболу тощо.

Враховуючи сутність та специфіку прояву морально-вольових якостей школярів, розуміючи можливість засобів волейболу та педагогічних умов їх ефективного використання, на діяльнісному та системному підході нами розроблено та обґрунтовано модель формування морально-вольових якостей юних спортсменів засобами волейболу з використанням комплексу педагогічних умов.

Системний підхід обраний тому, що процес формування морально-вольових якостей юних волейболістів є компонентом цілісного навчально-тренувального процесу, а не самостійний чи відокремлений, який може бути розглянуто як системний в його межах. Застосування системного підходу дозволяє нам розглядати модель формування морально-вольових якостей учнів середніх класів засобами волейболу як спеціально розроблену для вирішення конкретних навчально-тренувальних завдань. Відповідно до системного підходу, це динамічна, відкрита модель, що постійно розвивається і не має постійного набору елементів, що змінюється за необхідності, відповідно до завдань та умов тренувального процесу та функціонує відповідно до програми секційної (гурткової) роботи з волейболу.

Вибір діяльнісного підходу обумовлений тим, що формування морально-вольових якостей здійснюється у процесі придбання учнями рухових знань, умінь і навичок за допомогою використання засобів волейболу, під час фізкультурно-спортивної діяльності. Саме діяльнісний підхід є базовим і дозволяє не лише обґрунтувати модель, а й визначити основні вимоги до компонентів під час її реалізації.

Зважаючи на сказане, нами визначено мету моделі формування морально-вольових якостей юних волейболістів – підвищення рівня сформованості морально-вольових якостей учнів середньої школи засобами спортивних ігор та реалізації комплексу педагогічних умов виховання морально-вольових якостей гравців у волейбол.

Принципи реалізації моделі формування морально-вольових якостей юних волейболістів. Модель є складовою частиною програми секційної (гурткової) роботи з волейболу у закладах загальної середньої освіти. Оскільки це не доповнення до основної навчальної програми, а її актуалізація для вирішення задач формування морально-вольових якостей, у якості принципів її реалізації пропонується прийняти дві групи принципів: загальнодидактичні і застосування засобів фізичної культури.

Загальнодидактичні принципи мають розвиваючий і виховуючий характер навчання; науковий зміст навчального процесу; включають принципи систематичності і послідовності; свідомості, творчої активності і самостійності спортсменів; наочності; доступності; міцності результатів навчання; зв'язку навчання з життям; раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчально-тренувальної діяльності (Бершадська, Костюкевич, 2014).

Принципи застосування засобів фізичної культури взаємопов'язаний із загальнодидактичними принципами і конкретизують їх використання в контексті формування морально-вольових якостей учнів середньої школи, гравців у волейбол. До них ми відносимо:

- врахування вікових та психологічних особливостей підлітків;
- гармонійне використання засобів волейболу для комплексного впливу на формування морально-вольових якостей спортсменів;
- співтворчість тренера і спортсмена у вирішенні задач формування морально-вольових якостей;
- пріоритет правил безпеки у використанні засобів фізичної культури.

Підлітковий вік, це період інтенсивного формування вольових якостей. Під час прояву вольових якостей часто спостерігається взаємопротилежні позитивні та негативні сторони, наприклад, сміливість і страх, стійкість і слабкість тощо. Найбільш інтенсивно розвиваються в цей період такі фізичні якості: швидкість, спритність, гнучкість, силові якості, однак витривалість розвивається менш інтенсивно. Лише за умов ураховання

особливостей підліткового віку, вибір та використання засобів волейболу та комплексу педагогічних умов буде ефективним та результативним у формуванні морально-вольових якостей учнів, що займаються волейболом.

Отже, доцільне використання засобів волейболу для комплексного впливу на формування морально-вольових якостей в учнів середніх класів передбачає створення комплексу можливих засобів, що застосовуються для вирішення цілей дослідження.

Процес співтворчості тренера і спортсменів у вирішенні задач формування морально-вольових якостей представлений як суб'єкт-суб'єктна взаємодія, у якій гравці грають активну роль у цьому процесі.

Отже, зміст моделі формування морально-вольових якостей юних волейболістів полягає у застосуванні засобів фізичної культури за допомогою використання форм та методів фізичного виховання. У межах нашого дослідження у формі навчально-тренувальних занять у позанавчальний час у секції з волейболу та змагань.

Навчально-тренувальні заняття є основною формою занять волейболом і формування у гравців морально-вольових якостей і відповідно до навчальної програми з волейболу проводяться три рази на тиждень. Заняття проводяться під керівництвом тренера, з урахуванням вікових особливостей, фізичного та індивідуального розвитку спортсменів. Вагомий вплив на розвиток морально-вольових якостей юних волейболістів мають змагання різних рівнів.

Важливим елементом змісту моделі формування морально-вольових якостей у юних волейболістів є використання методів: специфічних, що характерні виключно для фізичного виховання та загальнопедагогічні.

До специфічних методів відносять: метод вправи, ігровий і змагальний.

Методи суворо регламентованої вправи є основними у застосуванні засобів фізичної культури. Їх сутність полягає у виконанні кожної вправи у заданій формі і з точно обумовленим навантаженням. До таких методів, як правило, відносять методи навчання рухових дій і методи виховання фізичних якостей.

Відзначимо, що ці методи володіють такими педагогічними можливостями – дозволяють здійснювати рухову діяльність спортсменів відповідно до запропонованої програми (відповідно до вибору вправ, комбінаціям, черговості виконання тощо), суворо регламентувати навантаження за обсягом і інтенсивністю, управляти його динамікою в залежності від психофізичного стану волейболістів і вирішуваних завдань, вибірково виховувати фізичні якості. Такі можливості методу вправ роблять їх універсальними і при вирішенні завдань формування морально-вольових якостей у спортсменів.

Суть ігрового методу полягає у використанні спортивних ігор для формування фізичних і особистісних якостей (у тому числі й емоційно-вольових) у волейболістів. Його застосування реалізується через організацію рухової активності на основі змісту, умов і правил гри.

Аналіз наукової та методичної літератури показує, що ігрові методи забезпечують всебічний, комплексний розвиток фізичних якостей і вдосконалення рухових умінь і навичок спортсменів, оскільки у ході гри вони проявляються не ізольовано, а у тісній взаємодії; є ефективним методом розвитку фізичних здібностей, оскільки вимагають від гравців значних фізичних зусиль, обумовлених умовами суперництва на ігровому майданчику; сприяють формуванню самостійності, рішучості, ініціативності, цілеспрямованості та інших вольових і особистісних якостей, оскільки представляють широкий вибір різноманітних способів досягнення мети (перемоги у грі), носять імпровізаційний характер; забезпечують інтерес й емоційну привабливість.

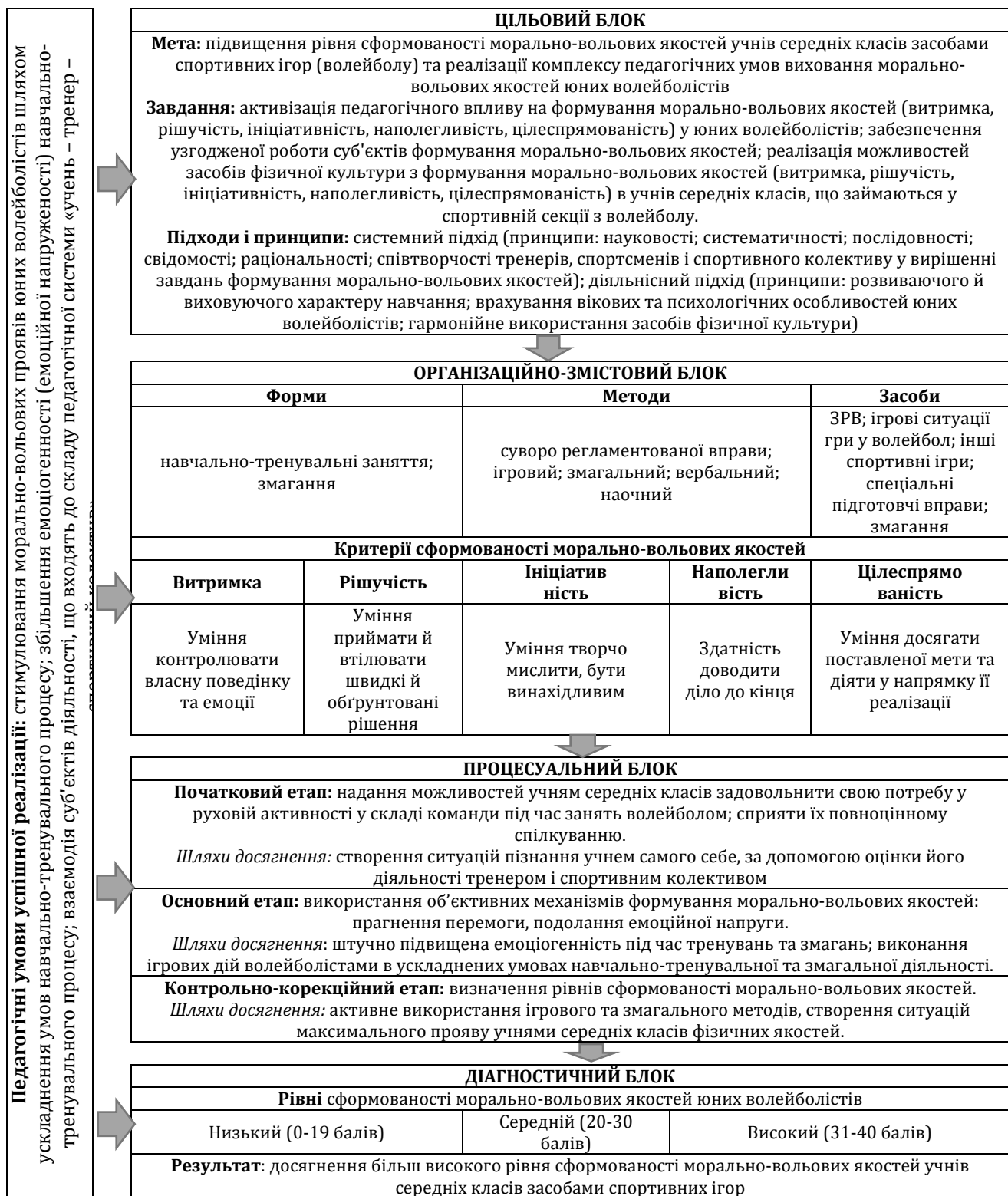
Призначення змагального методу є стимулювання максимальних проявів рухових здібностей; дозволяє виявити рівень їх розвитку; оцінити якість оволодіння руховими діями, забезпечити максимальне фізичне навантаження, сприяти формуванню морально-вольових якостей.

До загальнопедагогічних методів відносяться вербальні (словесні) і методи забезпечення наочності.

– до словесних відносяться: розповідь, опис, пояснення фізичних вправ, розбір виконаної вправи, інструктування щодо її виконання, коментарі та зауваження по ходу виконання вправи, розпорядження, команди, вказівки;

– до методів забезпечення наочності відносять методи безпосередньої наочності (демонстрація тренером), опосередкованої наочності (демонстрація вправи за допомогою наочних посібників, навчальних відео та кінофільмів тощо), спрямованого відчуття рухової дії, термінової інформації про стан рухової активності і організму за допомогою технічних й електронних засобів.

Усі елементи запропонованої моделі можна згрупувати за чотирма блоками: цільовий, організаційно-змістовний, процесуальний і діагностичний, які ми схематично представили на рисунку.

Цільовий блок визначає мету, завдання, підходи і принципи, що регламентують включення і функціонування спроектованої моделі у системі навчально-тренувальної діяльності волейболістів. Організаційно-змістовий блок включає в себе вибір форм і методів роботи з формування морально-вольових якостей юних волейболістів, критеріїв їх сформованості, які безпосередньо впливають на результативність застосування засобів волейболу. Процесуальний блок містить характеристику етапів формування емоційно-вольових якостей спортсменів, умов застосування засобів волейболу.

Для обґрунтування педагогічних умов, які сприяють розвитку морально-вольових якостей учнів-волейболістів, ми враховували: вимоги програми секційної (гурткової) роботи з волейболу для закладів загальної середньої освіти з точки зору складових спортивної підготовки, необхідних для розвитку морально-вольових якостей учнів середніх класів; сутність і специфіку морально-вольової підготовки гравців у волейбол; результати констатувального експерименту.

На основі вивчення проблеми дослідження та для досягнення його мети, виявлено комплекс педагогічних умов, який безпосередньо впливає на ефективність розвитку морально-вольових якостей учнів середніх класів засобами спортивних ігор (Зайцева, Тараненко, Корносенко, 2022): стимулювання морально-вольових проявів учнів середніх класів засобами волейболу шляхом ускладнення умов навчально-тренувального процесу; збільшення емоційності (емоційної напруженості) навчально-тренувального процесу; взаємодія суб'єктів діяльності, що входять до складу педагогічної системи «учень – тренер – спортивний колектив».

Визначено особливості прояву морально-вольових якостей юних волейболістів, що представлені в діагностичному блоці, перш за все самостійності й ініціативності, рішучості та сміливості, витримки і самовладання, цілеспрямованості, наполегливості, саме ці якості є запорукою високої результативності спортивної діяльності волейболіста. Якісно організовані навчально-тренувальні заняття під час секційної (гурткової) роботи сприяють не лише розвитку фізичних якостей в учнів, але й формують почуття колективізму, дисциплінованість, волю, моральну стійкість, здатність долати труднощі, уміння управляти своїми емоціями. У результаті подолання труднощів і перешкод, властивих грі у волейбол відбувається формування зазначених вольових проявів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Теоретично обґрунтовано модель формування морально-вольових якостей учнів середніх класів засобами волейболу з використанням комплексу педагогічних умов. Модель структурно повторює компоненти навчально-тренувального процесу (методологічні підходи, принципи, цілі, завдання, орієнтовна основа дій, зміст, організація, моніторинг процесу та результатів), а змістовно – детермінована нормативно-правовими документами, що регламентують діяльність освітньої організації. Модель розглянуто як сукупність цільового, організаційно-змістовного, процесуального та діагностичного блоків, взаємопов'язаних між собою, що дозволяють організувати і здійснювати акцентовану й цілеспрямовану роботу тренерів і самих спортсменів з формування морально-вольових якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Бершадська О. В. Емоційно-вольова сфера спортсменів підлітків. URL: <https://vseosvita.ua/library/emocijno-volova-sfera-sportsmeniv-pidlitkiv-426541.html>
- Гаранина Ж. Г., Чернусь Д. А. Особенности эмоционально-волевых качеств спортсменов. URL: <file:///C:/Users/Safary/Downloads/osobennosti-emotsionalno-volevyh-kachestv-sportsmenov.pdf>
- Зайцева Ю. В., Корносенко О. К., Тараненко І. В. Педагогічні умови виховання емоційно-вольових якостей волейболістів. *Педагогічні науки*. Полтава, 2022. Вип. 79. С. 18–23.
- Костюкевич В. М. Теорія і методика спортивної підготовки (на прикладі командних ігрових видів спорту) : навч. посіб. Вінниця : Планер, 2014. 616 с.

REFERENCES

- Bershadaska, O. V. *Emotsiino-volova sfera sportsmeniv pidlitkiv [Emotional and volitional sphere of adolescent athletes]*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/emocijno-volova-sfera-sportsmeniv-pidlitkiv-426541.html> [in Ukrainian].
- Garanina, J. G., & Chernus, D. A. *Osobennosti emotsionalno-volevyih kachestv sportsmenov [Peculiarities of emotional-volitional qualities of athletes]*. [in Russian].
- Kostiukevych, V. M. (2014). *Teoriia i metodyka sportyvnoi pidhotovky (na prykladi komandnykh ihrovyykh vydiv sportu) [Theory and methodology of sports training (on the example of team playing sports)]*. Vinnytsia: Planer [in Ukrainian].
- Zaitseva, Yu. V., Kornosenko, O. K., & Taranenko, I. V. (2022). *Pedahohichni umovy vykhovannia emotsiino-volovykh yakosteiv voleibolistiv [Pedagogical conditions for the education of emotional and volitional qualities of volleyball players]*. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 79, 18-23 [in Ukrainian].

ZAITSEVA YULIIA, TARANENKO IRINA, SHOSTAK YEVHENIIA

THE MODEL OF FORMATION OF MORAL AND VOCATIONAL QUALITIES OF PUPILS USING SPORTS GAMES

In this article the model of formation of moral and volitional qualities of pupils using sports games and the complex of pedagogical conditions were theoretically substantiated (stimulating of the volitional qualities of young volleyball players by complicating the conditions of the educational and training process; increase in emotionality of educational and training process; interaction of subjects of activity that are part of the pedagogical system «pupil – coach – sports team»), which is based on a system and activity approach. The general didactic principles of learning and the principles of physical culture tools using were using in this model and pedagogical conditions. It was coach-led educational and training lessons and volleyball competitions, where it was taken into account the age characteristics, physical and individual development of pupils. The model is considered as a set of target, organizational and substantive, procedural and diagnostic blocks, which are interconnected and allow to organize and carry out focused and targeted work of the coaches and the pupils.

Key words: pupils, sportsmen, physical culture and sports activity, educational and training process, pedagogical conditions, moral and volitional qualities.